
Protuminsko djelovanje na jugoistoku Europe – stanje i razvojne perspektive

---

DAMIR GORŠETA*

Sažetak

Mine predstavljaju jedan od značajnih sigurnosnih, humanitarnih, ekoloških, gospodarskih i razvojnih problema međunarodne zajednice. Minirana područja na zajednice imaju izravne i neizravne učinke koji se očituju u golemim ljudskim žrtvama, zdravlju stanovništva, gubicima u stoci, zemljištu, opskrbi, proizvodnji i trgovini, stalnoj prisutnosti straha i ugroženosti, obnavljanju animoziteta, nepovjerenja i netolerancije.

Unatoč sve većim sigurnosnim, humanitarnim, ekološkim i gospodarskim problemima i razvojnim poteškoćama koje mine uzrokuju, još uvijek se ne može govoriti o nekom do kraja ujednačenom i svuda prihvaćenom modelu protuminskog djelovanja. U 21. stoljeću to će biti sve nužnija potreba međunarodne zajednice i regija. Shvaćajući potrebu takvih nastojanja, autor ovog rada obrađuje temeljne socijalno-političke posljedice miniranosti, daje komparativni prikaz minskog problema i djelovanje međunarodnih čimbenika, te ukazuje na perspektive rješavanja minskog problema u državama na jugoistoku Europe i predlaže mogući model subregionalne suradnje.

Ključne riječi: mine, protuminsko djelovanje, sigurnost, jugoistok Europe

Uvod

Danas je u svijetu 91 zemlja zagađena minama i u njima se nalazi oko 132 milijuna mina.¹

Zaostalih mina ima u šest velikih svjetskih regija; Africi (25 zemalja), Latinskoj Americi (12 zemalja), Istočnoj Aziji – Pacifiku (11 zemalja), Južnoj Aziji (4 zemlje), Bliskom Istoku (9 zemalja), u Europi (30 zemalja).

---

* Mr. sc. Damir Goršeta je ravnatelj Hrvatskog centra za razminiranje.

1 Vidi: Žunec, Ozren, *Planet mina*, Strata istraživanja, Zagreb, 1997, 87. stranica.

U tablici 15 dr. Žunec je naveo 89 zemalja zagađenih minama. Oružani sukobi nakon objavljivanja Žunecove knjige stvorili su još dvije minirane zemlje: Albaniju i Makedoniju.

Ratovi i stradavanja u 20. stoljeću obilježili su noviju povijest Europe, pa tako i noviju povijest jugoistoka Europe. Mine, nažalost, i danas predstavljaju veliku opasnost u pet zemalja jugoistočne Europe: Albaniji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Jugoslaviji i Makedoniji.

Mine kao oružje imaju posebnost da ih aktivira cilj, a ne ciljatelj, prema tome ciljevi mina su ljudi i njihove zajednice koje svojim postojanjem uvelike nadmašuju trajanje oružanih sukoba.

Nemogućnost korištenja šuma i livada, korištenja proizvodnih kapaciteta i trgovine, otežano uspostavljanje upravnog života i normalizacija političke situacije utječu na smanjenje proizvodnje, povećanja cijena proizvoda, nastavak psihoze straha i nesigurnosti, nastavak sukoba, nepovjerenja i mržnje.

Minirane države na jugoistoku Europe u traženju učinkovitog sustava protuminskog djelovanja, koji će omogućiti sigurnost građana i razvoj gospodarstva, moraju poći od dosadašnjih iskustava međunarodne zajednice i europskih iskustava poslije II. svjetskog rata.

U suradnji minsko zagađenih država na jugoistoku Europe i europskih institucija treba tražiti mogućnost za nastajanje nekog suvremenijeg sustava protuminskog djelovanja koji bi mogao zadovoljiti zemlje tog područja i omogućiti im lakše stanje sigurnosti i razvoja tih prostora. Subregionalni sustav protuminskog djelovanja može omogućiti: dijeljenje mišljenja i zajedničkog iskustva, te tehnologiju, učinkovitiju uporabu sredstava za razminiranje, uspješno i učinkovito korištenje donatorske pomoći.

Subregionalni sustav može omogućiti potrebnu sinergiju snaga i sredstava koja utječu na brzinu kojom se problem može riješiti, može smanjiti troškove za svakog sudionika tako da se dijele zajednički troškovi i sprječava dupliranje poslova. Oprema se može koristiti puno učinkovitije, a mogu se smanjiti troškovi radne snage. S tehničkog aspekta može se postići temeljitije i sigurnije protuminsko djelovanje s višom razinom stručnog nadzora.

Na jugoistoku Europe nemoguće je politiku protuminskog djelovanja ili bilo koju drugu temu povezanu s pitanjima sigurnosti odvojiti od šireg političkog okvira. Smanjenjem prijetnji na jugoistoku Europe (izuzev stanja u Makedoniji) stvoreni su uvjeti za realiziranje preuzetih obveza iz Ottawske konvencije. Sve zemlje regije ozbiljno shvaćaju opasnosti od mina i razvijaju nacionalne programe protuminskog djelovanja.

Politička osnova država regije za međusobnu suradnju u borbi protiv mina iskazana je početkom prosinca 1997. godine kada su predstavnici 122 zemlje svijeta u Ottawi (Kanada) potpisali Konvenciju o zabrani uporabe, uskladištenja, proizvodnje i transfera protupješačkih mina i o njihovom uništenju.²

2 CD ROM "LAND MONITOR REPORT 2000 - Toward a mine-free world", International campaign to ban landmines.

Iz skupine zemalja jugoistočne Europe Ottawsku konvenciju jedino nije ratificirala Jugoslavija. Nova garnitura na vlasti u Jugoslaviji nakon pada Miloševića i njegovog režima potpisala je Ottawsku konvenciju i pokrenula skupštinsku proceduru za ratifikaciju Konvencije.

Nove političke promjene na jugoistoku Europe stvorile su osnovu za moguću djelatnu koordinaciju i zajedničko donošenje odluka, što će stvoriti i optimalizirati subregionalni sustav protuminskog djelovanja.

Prvi, konkretan korak stručnog povezivanja učinjen je 23. studenog 2000. godine kada je od strane Albanskog centra za razminiranje, Centra za uklanjanje mina Bosne i Hercegovine, Hrvatskog centra za razminiranje, Međunarodne zaklade za razminiranje i pomoć žrtvama mina potpisan Sporazum o osnivanju vijeća za koordinaciju protuminskog djelovanja u jugoistočnoj Europi³, kojim je određeno šest ciljeva osnivanja vijeća, način rada vijeća, članstvo vijeća i sjedište vijeća.

Jugoslavija i Crna Gora su 13. studenog 2001. godine primljene u punopravno članstvo Vijeća za koordinaciju protuminskog djelovanja u jugoistočnoj Europi.

1. Miniranost zemalja regije⁴

S padom bivšeg Sovjetskog Saveza, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ) se također počela raspadati. Neke republike tražile su svoju samostalnost. Bivša SFRJ se podijelila na pet različitih zemalja: Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Jugoslavija te Makedonija.

Hrvatska

U Hrvatskoj položeno je oko 500 000 mina i oko 400 000 minskoeksplozivnih sredstava. Zagađena površina na kraju 2001. godine je oko 1700 km² (170 zagađeno minskim poljima, a oko 1530 km² zagađeno je pojedinačnim minama, odnosno predstavlja sumnjivu miniranu površinu koju građani ne koriste). Početna zagađenost prostora Republike Hrvatske po prosudbi UN-a iz 1996. godine bila je 13 000 km² gdje se nalazilo oko 2 milijuna mina i minskoeksplozivnih sredstava.

U Hrvatskom centru za razminiranje (HCR) vodi se baza podataka o minskim poljima. Zapisi u bazi podataka bazirani su na originalnim izvješćima o minskim poljima onih koji su tijekom rata postavljali ta minska polja. Evidentirano je 132 186 protupješačkih mina i 79 408 protuoklopnih mina – ukupno 211 594 mine.

3 Sporazum o osnivanju vijeća za koordinaciju protuminskog djelovanja u jugoistočnoj Europi, potpisan u Zagrebu 23. studenog 2000. godine.

4 Podaci o stanju miniranosti pojedinih država prikupljeni su kroz vodene intervjuve s direktorima i voditeljima programa protuminskog djelovanja u Ljubljani tijekom veljače 2002.

Tablica 1: Broj postavljenih mina po tipu i vrsti

Protuoklopne mine								UKUPNO
Nepoznato	TMA-1	TMA-2	TMA-3	TMA-4	TMA-5	TMM-1	TMRP-6	
3106	667	270	28319	11247	8928	14088	12822	79447

Protupješačke mine								UKUPNO
Nepoznato	PMA-1	PMA-2	PMA-3	PMR-2A	PMR-3	PROM-1	MRUD	
5339	10250	20063	15321	69400	271	10881	1565	133090

Izvor: Odjel centralne evidencije prostora Hrvatskog centra za razminiranje, rujan 2001. godine

Baza podataka sumnjivih područja bazirana je na prikupljenim izvješćima različitih vojnih i civilnih osoba o sumnjivim područjima.

Četrnaest županija je zagađeno minskoeksplozivnim sredstvima i to: Bjelovarsko-bilogorska, Brodsko-posavska, Dubrovačko-neretvanska, Karlovačka, Ličko-senjska, Osječko-baranjska, Požeško-slavonska, Sisačko-moslavačka, Splitsko-dalmatinska, Šibensko-kninska, Virovitičko-podravska, Vukovarsko-srijemska, Zadarska i Zagrebačka. Najzagađenije su: Osječko-baranjska, Sisačko-moslavačka, Vukovarsko-srijemska, Karlovačka i Zadarska. Velika je koncentracija mina i na širem području većih gradova koji su bili na zahvatu bojišnice: Sisak, Benkovac, Karlovac, Knin, Osijek i Vukovar.

Veliki problem predstavljaju minska polja koja nisu uvijek točna, pojedinačne mine kojima nije poznata lokacija, nedostatak pouzdane evidencije, mine koje su promijenile mjesto pod utjecajem vremena i erozije. Osim mina postoji veliki problem sa znatnim brojem razasutih neeksplozivnih ubojnih sredstava.

Shvaćajući sve probleme koje sa sobom nose minski ratovi, Hrvatska je već u travnju 1996. godine proglasila moratorij na uporabu, proizvodnju, uvoz, izvoz i skladištenje protupješačkih mina. Među prvim zemljama podržala je Ottawski proces i surađivala u izradi Konvencije koju je potpisala u prosincu 1997. godine u Ottawi. Ratificirala ju je kao dvanaesta zemlja među zemljama potpisnicama. Potpisivanjem ovog sporazuma Hrvatska je

pored ostalog prihvatila i obvezu uništenja svih protupješačkih mina u minskim poljima za vrijeme od 10 godina s mogućnošću prolongiranja ovog vremena, i to do dva puta po 10 godina.

S obzirom na izrečene probleme koje sa sobom mine nose jasno je kako je cilj što žurnije razminiranje prostora Hrvatske. Iz Ottawskog sporazuma proizlazi kako je krajnja granica razminiranja 2010. godina. Pored ovog temeljnog cilja kroz ovo vrijeme bit će neophodno realizirati i ostale ciljeve koji proizlaze iz sustava protuminskog djelovanja⁵.

Hrvatska aktivno sudjeluje u programima Pakta o stabilnosti za Jugoistočnu Europu u okviru Trećeg radnog stola koji se bavi pitanjima sigurnosti, a potiče regionalnu suradnju u razminiranju.

Hrvatska je otpočela i s uništavanjem mina u stokovima oružanih snaga. Planom je utvrđeno da će mine biti uništene do konca 2002. godine.

Raščlambom stanja protuminskog djelovanja i utjecaja mina na sigurnosni, humanitarni, ekološki, gospodarski i razvojni problem jugoistoka Europe može se zaključiti da Hrvatska značajne resurse ulaže u protuminsko djelovanje i da postiže zapažene rezultate. Ti rezultati posebice se očituju:

1. jedinstvom svih političkih, društvenih i državnih čimbenika u aktivnostima protuminskog djelovanja i realizaciji obveza iz Ottawske konvencije,
2. dobrim rezultatima u smanjenju minski sumnjivih površina, u razminiranju i označavanju minski sumnjivih površina, edukaciji stanovništva o opasnostima koje mine predstavljaju, brizi o minskim žrtvama,
3. jasno izrađenom strategijom protuminskog djelovanja koju je donio i usvojio Sabor Republike Hrvatske,
4. čvrstom odlučnošću vlade Hrvatske u financijskom praćenju programa protuminskog djelovanja, što omogućuje stabilnost programa,
5. pomaganjem akademske zajednice u sustavnom rješavanju pojedinih problema, pomoći u donošenju odluka i praćenju razvoja novih tehnologija za razminiranje, te njihovu testiranju i uvođenju u operativnu uporabu,
6. razvojem kapaciteta za razminiranje koji će moći pružiti stručnu pomoć zemljama regije i šire.

U Hrvatskoj, nažalost, još uvijek stradavaju ljudi od mina, zato treba tražiti nova rješenja za bolju sigurnost građana, razvoj kapaciteta, nove modele prikupljanja financijskih sredstava kako bi proces protuminskog djelovanja završio i prije 2010. godine.

5 Protuminsko djelovanje (engl. Mine action) predstavlja sve aspekte nacionalnog programa kojim se rješava problem mina u određenoj zemlji. Njegove sastavnice su: razminiranje, izviđanje razine I, II i obilježavanje minski sumnjivih površina, poduka o opasnostima od mina, pomoć minskim žrtvama i zagovaranje neuporabe mina.

Albanija

Kosovski sukob bio je još jedan destabilizirajući čimbenik u ovom dije-lu regije. Tijekom kosovske krize 1998–1999. srpske su snage položile velik broj mina na borbenim položajima duž granice Kosova sa sjevernom Alba-nijom i unutar albanskog teritorija kako bi razbile Oslobodilačku vojsku Kosova. Osim toga, ostale su i neeksplozirane topničke granate, rakete i minobacačke mine. Zagađeno područje sastoji se od 85 visokorizičnih pod-ručja duž 120 km granice koja se protežu od Shishtavca na jugu do područja sjeverno od Tropoja u dubini od 400 metara u Albaniji, što obuhvaća pod-ručje veličine 14 km². Pojedinačne neeksplozirane rakete nalaze se do du-bine od 20 km unutar Albanije u blizini Kukeša.

Okosnicu albanskog programa protuminskog djelovanja uspostavila je vlada 1999. godine. Politiku i strategiju razvila je Albanska komisija za pro-tuminsko djelovanje, a provodi je Albansko izvršno tijelo za protuminsko djelovanje (AMAE).

Postojanje mina i neeksploziranih ubojnih sredstava na sjeveroistočnoj granici Albanije s Kosovom ne predstavlja samo fizičku prijetnju stanov-ništvu nego i povećava pritisak na iskorištavanje poljoprivrednog zemljiš-ta. Mine sprječavaju obnovu i razvoj, te vođenje produktivnog života. Za-jedno s dolaskom izbjeglica 1999. godine, to je dovelo i do loše sigurnosne situacije u nerazvijenoj okolini pograničnog područja. Uklanjanje ove pri-jetnje zajedno sa stabilnosti koju donosi kampanja poput "Oružje u zamje-nu za razvoj", te uništenje uskladištenih mina pomoći će razvoju tih pod-ručja.

AMAE je uz pomoć donatora do sada razminirao površinu veličine 0,5 km². Do sada se u radu uglavnom oslanjalo na ručne metode razminiranja. Ovakvom dinamikom razminiranja Albaniji treba 57 godina da bi postigla potpunu očišćenost prostora.

Može se zaključiti u odnosu na program protuminskog djelovanja da Al-banija najbolje rezultate postiže u uništavanju stokova mina iz skladišta vojske, ali da postoji vrlo slab napredak u razminiranju, ograničena finan-cijska sredstva – isključivo donatora, što dovodi do ograničenih operacija protuminskog djelovanja i nestabilnosti programa. Zabrinjava činjenica da još na cijelom prostoru Albanije nije izvršeno generalno izviđanje i nije ut-vrđena točna zagađenost minama.

Bosna i Hercegovina

Bosna i Hercegovina uz Hrvatsku najzagađenija je zemlja minsko-ek-splozivnim sredstvima i minsko neeksploziranim ubojnim sredstvima. Na prostoru Bosne i Hercegovine sumnjiva površina koja se ne koristi veličine je 2200 km². Na tom prostoru nalazi se 18 600 minskih polja u kojima je 1 000 000 mina i 3 000 000 neeksploziranih ubojnih sredstava. Miniranje

prostora otpočelo je 1992. godine i trajalo je do 1995. godine. Bosna i Hercegovina potpisnica je Ottawske konvencije.

Aktivnosti protuminskog djelovanja u Bosni i Hercegovini otpočinju 1996. godine kada su Ujedinjeni narodi uspostavili UN Centar za uklanjanje mina, te otpočeli s prikupljanjem podataka o miniranosti i operacijama razminiranja. Politiku protuminskog djelovanja u Bosni i Hercegovini vodi Komisija za deminiranje, a operativne poslove provode centri za razminiranje organizirani na entitetskoj osnovi. Planiranje, organiziranje i kontrola protuminskog djelovanja izuzetno je teška, te se stoga novim zakonom predviđa samo jedan centar za protuminsko djelovanje na razini Bosne i Hercegovine.

U Bosni i Hercegovini za razminiranje se koristi i vojska svakog entiteta, te timovi za uklanjanje mina civilne zaštite, što ukupno čini tri bataljuna i deset timova civilne zaštite za razminiranje⁶. Oni djeluju i rade po međunarodnim standardima protuminskog djelovanja.

Mine stvaraju velike poteškoće u povratku stanovništva, obnovi kuća i okućnica, razvoju gospodarstva, infrastrukture i jačanju međusobnog povjerenja.

Može se reći da Bosna i Hercegovina ima razvijene velike kapacitete za razminiranje (41 tvrtku), da je izuzetno važno i pozitivno što i vojska daje svoj doprinos u protuminskom djelovanju po međunarodnim standardima.

Poteškoće predstavlja nepraktična organizacijska struktura, slaba dinamika razminiranja (5 km² godišnje), velik broj žrtava (godišnje 80-100 ljudi). Zabrinjava nemogućnost planiranja protuminskog djelovanja na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine, te oskudna izdvajanja financijskih sredstava za protuminsko djelovanje iz državnog proračuna.

Jugoslavija

Iako Jugoslavija nema potpunu datoteku miniranih prostora, ipak postoje podaci za 15 lokacija u Srbiji. Mine i minsko eksplozivna sredstva potječu iz II. svjetskog rata i iz vremena bombardiranja od strane NATO-vih snaga. Iz tog vremena ostalo je mnogo kasetnih bombi. Također postoji problem miniranja graničnog pojasa s Hrvatskom i Mađarskom.

Jugoslavija je potpisala Ottawsku konvenciju kao zadnja zemlja u regiji. Međutim, Konvencija još nije ratificirana. U veljači 2002. godine očekuje se skupštinska rasprava o Ottawskoj konvenciji, te ako se prihvati, slijedi procedura ratifikacije.

Kosovo je također zagađeno minama. Očišćeno je oko 600 minskih polja na površini veličine 30,5 km², te skinuto oko 18 000 protupješačkih mina, 5500 protuoklopnih mina i oko 13 500 neeksplozivnih ubojnih sredstava.

6 Razminiranje podrazumijeva čišćenje i vraćanje zajednici zagađenog zemljišta otkrivanjem, uklanjanjem ili uništavanjem svih mina i neeksplozivnih ubojnih sredstava.

Ostalo su još opasna područja oko bivših skladišta streljiva koja su bombardirana tijekom NATO-ovih napada. Važnu potporu Kosovu u protuminskom djelovanju pružio je UNOPS⁷. UNOPS je prosudio da je na Kosovu od konca 2001. godine utjecaj mina i neeksplozivnih ubojnih sredstava smanjen na najmanju moguću mjeru. Stručnjaci cijene da je ta razina slična ili čak bolja od one u ostalim zemljama Europe koje još uvijek vrše razminiranje neeksplozivnih ubojnih sredstava zaostalih iz Prvog svjetskog rata. Primjer je Slovenija gdje se još uvijek svake godine prosječno pronađe oko 3000 komada neeksplozivnih ubojnih sredstava, uglavnom zaostalih još iz Prvog i Drugog svjetskog rata. UNOPS je osposobio dio pripadnika Zaštitnih snaga Kosova kako bi bili sposobni rješavati preostali dio problema s minama i neeksplozivnim ubojnim sredstvima.

Kosovo predstavlja primjer brzog i učinkovitog djelovanja snaga UN-a na pripremi i razvoju kapaciteta za protuminsko djelovanje i prvu konačnu kampanju protuminskog djelovanja u svijetu.

U Crnoj Gori je također prisutan problem minske zagađenosti minama i minskoeksplozivnim sredstvima. Zagađeni su i još uvijek do kraja neispitani pojasevi granice s Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom. Na tom području otpočela je suradnja s Hrvatskom gdje su zajednički izvidnički timovi sagledavali miniranost granice u prostoru Debelog Brijega. To je prvi i vrlo značajan korak zajedničkog izviđanja međudržavnih timova. U Crnoj Gori problem predstavljaju i odbačena minskoeksplozivna sredstva u more.

Izuzetno je značajna inicijativa sadašnje vlasti Jugoslavije da ratificira Ottavsku konvenciju, težnja da uspostavi kontakte s nacionalnim centrima u regiji te pomogne u stvaranju kvalitetnih datoteka miniranosti dajući zapisnike minskih polja.

Makedonija

Makedonija na svom prostoru ima oko 2000 mina i 70 000 neeksplozivnih ubojnih sredstava. Nema posebnog sustava protuminskog djelovanja, već poslove protuminskog djelovanja obavlja civilna zaštita. S razminiranjem se otpočelo u listopadu 2001. godine, te je očišćeno 30 sela i putova u širem prostoru Tetova i Kumanova. Kako još uvijek nisu riješena sva sporna pitanja između zaraćenih strana, postoji problem ulaska u sva naselja, a time i utvrđivanje stanja miniranosti. Za Makedoniju je karakteristično da je Albanska narodna armija sama skinula svoja minska polja.

Također u Makedoniji postoje i stare mine u prostoru prema Grčkoj oko Dorjanskog jezera gdje se godišnje pronalazi oko tisuću mina.

Aktualna politička nestabilnost u Makedoniji mogla bi rezultirati i nepovoljnim scenarijima kao što su nastavak sukoba, a time zasigurno i postavljanje mina.

7 United Nations Office for Project Services (UNOPS), UN-ov Ured za usluge projekata

Jugoistočna Europa jedno je od minski najzagađenijih područja u svijetu. Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija i Jugoslavija susreću se s velikim problemom mina i minsko neeksplodiranih sredstava. Bosna i Hercegovina i Hrvatska su najizloženije tom problemu.

Minirani prostore vidimo kao veliki problem poradi posljedica koje imaju prema načinu života. Posljedice se grupiraju u nekoliko skupina, i to:

- humanitarne,
- socijalne,
- ekonomske i
- ekološke.

Mine djeluju na način ponašanja i način života ljudi, na njihov socioekonomski status i druge oblike života pojedinca.

Na društveni razvoj mine imaju izravne i neizravne učinke.

Izravni učinci su: gubici u ljudskim životima i zdravlju, gubici u stoci i divljači, gubici u usjevima te gubici u opskrbi i vitalnim objektima. Osim toga gubici u ljudskim životima, kao i samo saznanje o postojanju mina, uzrokuju nedostatak radne snage i smanjenje proizvodnje, povećanje cijene proizvoda i sl., a to sve djeluje na destrukciju socijalnog statusa zajednice.

Posredni učinci nastaju kao posljedice miniranosti na užem i širem području zajednice, a prikazuju se kroz:

- nemogućnost obrađivanja zemljišta (iseljavanje stanovništva i sprječavanje povratka prognanika i izbjeglica);
- nemogućnost korištenja infrastrukturnih objekata (prometnice, elektroinstalacije, telefonske instalacije, vodotehnički objekti, plinovodi, naftovodi, produktovodi i sl.) čiji popravci također trebaju velika financijska sredstva, a vrlo često se događaju i ljudske žrtve,
- nemogućnost korištenja šuma i livada,
- nemogućnost korištenja proizvodnih kapaciteta i trgovine,
- otežano uspostavljanje upravnog života i normalizacija političke situacije (nastavak psihoze straha i nesigurnosti – nastavak sukoba, nepovjerenja i mržnje).

Na prostoru regije miniranje u svim državama je vršeno istim tipom mina, istom taktikom miniranja, u sličnim prostornim uvjetima.

Svi nacionalni programi protuminskog djelovanja nisu se razvijali jednako, niti su jednako učinkoviti. Razvijenost nacionalnih programa protuminskog djelovanja i centara u regiji možemo podijeliti u tri skupine;

- a) programi i centri koji su uspostavljeni i postižu rezultate,
- b) programi i centri koji su uspostavljeni i ne postižu očekivane rezultate,
- c) programi i centri koji se uspostavljaju.

8 Kako se protuminsko djelovanje na Kosovu vodi zasebno od protuminskog djelovanja u Jugoslaviji, tako je u Tablici 2. to djelovanje i odvojeno prikazano.

POKAZATELJI ZAGAĐENOSTI	ZAGAĐENE DRŽAVE					
	ALBANIJA	BIH	HRVATSKA	MAKEDONIJA	FRJ	
					SRBIJA	KOSOVO ^a
VELIČINA ZAGAĐENE POVRŠINE	14 km ²	2200 km ²	1700 km ²	17 km ²	ne postoje podaci	45 km ²
PRVA PROSUDBA VELIČINE ZAGAĐENOSTI	170 km ²	4000km ²	13000 km ²	80 km ²	100 km ²	80 km ²
POSTOTAK ZAGAĐENOSTI PREMA VELIČINI DRŽAVE	0,05	4,2%	3%	0,06		0,4%
BROJ MINA I NUS-a	1700 mina 200 NUS-a	1000000 mina 3000000 NUS-a	500000 mina 400000 NUS-a	2000 mina 70000 NUS-a	Ne postoje podaci	25 000 mina 22 000 NUS-a
BROJ MINSKIH ŽRTAVA	232	4535	1838	18	ne postoje podaci	461
BROJ MINA PO km ² DRŽAVE	0,05	19,5	8,8	0,07		2,2
VRIJEME MINIRANJA DRŽAVE	1999.	1992.-1995.	1991.-1995.	2001. g.	1999.	1999.
VRIJEME RATIFICIRANJA OTTAWSKE KONVENCIJE	2000. g.	1998. g.	1998. g.	2001. g.	nije ratificirala	
BROJ MINA KOJE SE TREBAJU UNIŠTITI IZ SKLADIŠTA	1,6 milijuna protupješačkih mina		230 000 protupješačkih mina	nema podatka	nema točnih podataka	nema točnih podataka

IZVOR: Podaci prikupljeni od Arben Brahe-direktora AMAE, Nermina Hadžimujagića – zamjenika direktora BiH MAC-a, Damira Goršete – ravnatelja HCR-a, Ljupča Zajakovskog – načelnika odjela civilne zaštite Makedonije, Petra Mihajlovića – direktora koordinacijskog centra za razminiranje Jugoslavije, Agrona Haziraja – menadžera za kontrolu kvalitete razminiranja, na tečaju menadžmenta u Ljubljani, u veljači 2002. godine.

2. Organizacije, inicijative i aktivnosti u protuminskom djelovanju

Postoje neke organizacije, akcije i inicijative koje imaju namjeru pomoći u rješavanju minskog problema u svijetu, u zabrani proizvodnje mina, zabrani trgovine minama, te uništavanju značajnih količina mina koje se nalaze u stokovima oružanih snaga mnogih zemalja u svijetu. U nastavku dat će se prikaz najuspješnijih inicijativa i djelovanja različitih organizacija potpore protuminskom djelovanju.

Ujedinjeni narodi i protuminsko djelovanje

U definiranju protuminskog djelovanja njeno usmjerenje nije dano samo na tehnički aspekt (izviđanje, obilježavanje i uklanjanje mina) nego i na humanitarni i razvojni aspekt, kako bi se uspostavila okolina u kojoj ljudi mogu sigurno živjeti.

Ujedinjeni narodi prave razliku protuminskog djelovanja u odnosu na:

- protuminsko djelovanje u prilog operacija naređenih od strane Vijeća sigurnosti UN-a,
- humanitarno protuminsko djelovanje,
- protuminsko djelovanje u prilog razvoju i obnovi.

Temelj djelovanja uspostavlja se na humanitarnim načelima neutralnosti, nepristranosti i humanosti, tako da prioritet dobiju oni koji su najzagađeniji.

Ujedinjeni narodi svoje programe protuminskog djelovanja provode kroz svoje zaklade, projekte, programe, službe i urede. U odnosu na angažiranje resursa postavili su nekoliko principa: transparentnost, povezanost, opravdanost i implementnost.

Noviji strateški dokumenti Ujedinjenih naroda odgovornost za poduzimanje akcija protiv mina prenose na nacionalne vlade u zemljama koje su pogođena minama, a odgovornost Ujedinjenih naroda je raditi na pomoći razvoja nacionalnih i lokalnih programa.

U 2001. godini Ujedinjeni narodi donijeli su i Strategiju za razdoblje 2001-2005. godine koja ima 6 strateških ciljeva i 33 dogovarajuće zadaće.

Strateški ciljevi su:

1. učinkovito koordiniranje protuminskog djelovanja,
2. uspostava planova i kapaciteta za djelovanje u kriznim situacijama,
3. uspostava nacionalnih i lokalnih kapaciteta,
4. informacije učiniti dostupne svima,
5. upravljati i provoditi protuminsko djelovanje na siguran i isplativ način,
6. poboljšanje međunarodnih instrumenata koji rješavaju problem minskoeksplozivnih sredstava i neeksplozivnih ubojnih sredstava.

Projekti Ujedinjenih naroda pomogli su mnogim zemljama svijeta kako bi otpočeli na organiziran način rješavati problem mina u svojim zemlja-

ma. Nažalost, u mnogim zemljama početni kapaciteti i rezultati nestali su zajedno s prekidom djelovanja Ujedinjenih naroda. Stoga Ujedinjeni narodi moraju pronaći mehanizme kojima će osposobiti nacionalne države (predstavnik vlasti i stručne osobe) koji će po odlasku stručnjaka Ujedinjenih naroda nastaviti rješavanje minskog problema u svojim državama.

Projekti Ujedinjenih naroda ne razvijaju regionalnu suradnju, isključivo su vezani na pomoć državama. Smatramo da bi i Ujedinjeni narodi trebali poticati i pružati pomoć u stvaranju regionalne suradnje.

Međunarodna kampanja za zabranu mina (ICBL)

Međunarodna kampanja za zabranu mina (International Campaign to Ban Landmines, ICBL) nastala je 1992. godine na ideji koordinacije inicijativa i aktivnosti usmjerenih na zabranu protupješačkih mina.

Osnivači ICBL-a bili su nevladine organizacije: Handicap International, Human Rights Watch, Medico International, Mines Advisory Group, Physicians for Human Rights i Vietnam Veterans of America Foundation koji su u listopadu 1992. godine i formalno osnovali ICBL kao fleksibilnu mrežu nevladinih organizacija sa zajedničkim ciljevima – međunarodnom zabranom proizvodnje, uporabe, skladištenja i prometa protupješačkih mina te povećanjem kapaciteta humanitarnog razminiranja i pomoći žrtvama mina.

Godine 1993. uz 6 organizacija osnivača u Upravni odbor ICBL-a ulazi još 5 novih članica: Afgan Campaign to Ban Landmines, Cambodia Campaign to Ban Landmines, Kenyan Coalition Against Landmines, Radda Barnen i South African Campaign to Ban Landmines, da bi im se 1998. u tada novonazvani Koordinacijski odbor ICBL-a priključili i Association to Aid Refugees – Japan, Columbian Campaign Against Landmines, Inter-African Union of Human Rights, Landmine Survivors Network, Lutheran World Federation i Norwegian People's Aid.

Danas ICBL čini više od 1100 organizacija koje se bave protuminskim djelovanjem, zaštitom ljudskih prava, ratnim veteranima, zdravstvom, dječjim pravima, kontrolom naoružanja, ženskim pravima, razvojem, zaštitom okoliša te religijskih zajednica i koje djeluju u preko 60 zemalja svijeta.

Potičući i pomažući razvoj nacionalnih kampanja, organizirajući svjetske konferencije, izdajući publikacije i propagandni materijal, organizirajući manifestacije i lobirajući kod nacionalnih vlada i međunarodnih institucija i organizacija, ICBL je uz podršku i sudjelovanje niza međunarodnih humanitarnih organizacija, osobito Međunarodnog komiteta Crvenog križa (ICRC), uspjela mobilizirati svjetsko javno mnijenje i vlade niza zemalja tako da su ubrzo poslije utemeljenja i prvih akcija kampanje uslijedile pozitivne reakcije i mjere. Ujedinjeni narodi već su 1993. godine donijeli rezoluciju kojom se poziva na moratorij na izvoz mina, a otpočinje i revizijski proces *Protokola II*. (dodatka *Konvenciji UN o zabrani ili ograničenju uporabe određenih konvencionalnih oružja za koja se može smatrati da nanose*

pretjerane povrede ili da imaju nediskriminativne učinke iz 1980. godine) koji se odnosio na uporabu kopnenih mina, ali je nije regulirao u smislu zaštite života civila i sprječavanja miniranja civilnih ciljeva. ICBL je uspjela nametnuti stav da je apsolutna zabrana proizvodnje i uporabe protupješačkih mina jedino učinkovito sredstvo te u prosincu 1997. godine dolazi i do potpisivanja *Konvencije o zabrani uporabe, uskladištenja, proizvodnje i transfera protupješačkih mina i o njihovom uništenju*

Godine 1997. ICBL i njezina koordinatorica Jody Williams primili su Nobelovu nagradu za mir.

Opća je ocjena sudionika "Ottawa-procesa" da su partnerstvo i suradnja vlada i nevladinih organizacija bili ključni za postizanje zabrane, te da daljnje aktivnosti na ratifikaciji, univerzalizaciji i učinkovitom provođenju odredbi *Konvencije* treba voditi po istom modelu.

Međunarodna kampanja za zabranu mina ne razvija projekte, organizacijsku strukturu na regionalnoj razini, već samo suradnju nevladinih organizacija unutar države, ili nevladinih organizacija pojedinih država. Uvažavajući značenje regionalne suradnje, djelovanje nevladinih organizacija na regionalnoj razini može proizvesti značajne učinke u borbi protiv uporabe mina.

Ottawska konvencija

Početkom prosinca 1997. godine predstavnici 122 zemlje svijeta, potpisali su u Ottawi (Kanada) *Konvenciju o zabrani uporabe, uskladištenja, proizvodnje i transfera protupješačkih mina i o njihovom uništenju*. Neke zemlje, poput SAD-a, Rusije, Kine, Izraela, Finske i dr., a koje su u međunarodnoj zajednici značajne po političkom utjecaju ili su, kao veliki proizvođači i izvoznici protupješačkih mina, odlučne za provođenje *Konvencije*, nisu se odazvale pozivu za potpisivanje. *Konvencija* je stupila na snagu 1. ožujka 1998. godine i njom su protupješačke mine stavljene na popis oružja čija je uporaba u oružanim sukobima bezuvjetno zabranjena, te su u međunarodnom ratnom pravu stekle status koji imaju i neka druga zabranjena oružja za masovno uništavanje, primjerice bakteriološka (biološka) oružja ili kemijska oružja (bojni otrovi). S obzirom na to da su protupješačke mine oružje od kojeg najviše stradavaju civili, nerijetko desetljećima nakon završetka rata u kojem su bile postavljene, površina tla, izravno i neizravno zagađenog minama, u pojedinim zemljama penje se i do jedne petine površine koristivog zemljišta koje ostaje potpuno neuporabljivo za svaku svrhu, a osobito je veliki broj žrtava (godišnje u svijetu od mina stradava 26.000 ljudi ili jedan čovjek svakih dvadesetak minuta).

Potpisivanje *Konvencije* je značajan korak u borbi za eliminaciju jednog od većih humanitarnih, političkih i gospodarskih problema svijeta.

Pakt o stabilnosti za Jugoistočnu Europu

Pakt o stabilnosti za Jugoistočnu Europu (Pakt o stabilnosti) u okviru Trećeg radnog stola koji se bavi pitanjima sigurnosti potiče i regionalnu suradnju u pitanjima razminiranja, posebice u području testiranja novih tehnologija, razvoja opreme i obuke pirotehničara. Kao dio Trećeg radnog stola u prosincu 1999. godine osnovan je Forum za suradnju o razvoju u Jugoistočnoj Europi. Forum je zamišljen kao dodatni kanal za razmjenu podataka, osiguranje financijskih sredstava, pronalaženje rješenja za novonastale probleme uz minimum birokracije i neformalne sastanke. Forum određuje prioritete za projekte koji se financiraju od strane Pakta o stabilnosti.

Forum čine države zagađene minama; Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska i zemlje mentori zagađenim zemljama; Belgija, Norveška, Kanada i Međunarodni fond za razminiranje i pomoć minskim žrtvama iz Ljubljane. To je dobar način pomoći zemalja mentora zemljama s minskim problemom.

Nažalost do danas nisu osigurana potrebna sredstva za realizaciju projekata, tako da sve navedene aktivnosti ostaju na generiranju dobrih ideja koje se mogu koristiti u regionalnoj suradnji.

Međunarodni fond za razminiranje i pomoć minskim žrtvama (INTERNATIONAL TRUST FUND FOR DEMINING AND MINE VICTIMS ASSISTANCE – ITF)

Slovenija shvativši da je novac važan nedostajući resurs za protuminsko djelovanje u regiji, pokrenula je inicijativu za stvaranjem fundacije koja bi skupljala sredstva za potrebe protuminskog djelovanja u regiji. Njezinu inicijativu brzo su prihvatile i Sjedinjene Američke Države (do kraja 2001. godine 42 milijuna US \$).

Dobro je što se sredstva uglavnom koriste za razminiranje (oko 85%). Ostalih 15% koristi se pomoć minskim žrtvama i edukaciju. Samo razminiranjem minska zagađenost se rješava trajno. Pomoć se pruža svim državama zagađenim u regiji: Albaniji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Makedoniji, Kosovu i Jugoslaviji. ITF je važan iskorak u regionalnoj suradnji jer pokušava riješiti glavni problem protuminskog djelovanja – potrebna financijska sredstva (do konca 2001. godine oko 80 milijuna US\$). Sredstva su usmjerena i na zajedničke projekte razminiranja državnih granica.

Ovakav pristup stvara osnovu za daljnju suradnju i na drugim područjima, posebice na razmjeni informacija o zagađenosti, razminiranju državnih granica, razmjeni radne snage među državama, razmjeni iskustva, ujednačavanju cijene koštanja metra kvadratnog razminirane površine.

Kako regionalni pristup ima šire značenje, ITF može poslužiti kao dobar primjer uočavanja problema i njegova rješavanja, i stožerna točka za razvoj novih aktivnosti i projekata.

Sporazum o osnivanju vijeća za koordinaciju protuminskog djelovanja u Jugoistočnoj Europi

Ova inicijativa predstavlja izraz potrebe direktora nacionalnih centara za razminiranje za zajedničkim djelovanjem u protuminskom djelovanju. Svoju namjeru iskazali su kroz Sporazum o osnivanju vijeća za koordinaciju protuminskog djelovanja u Jugoistočnoj Europi (sporazum). Sporazum su potpisale sve države s minskim problem, najprije 30. studenog 2000. godine Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska i ITF, a kasnije 11. prosinca 2001. godine sporazumu je pristupila i Jugoslavija.

Sporazumom potpisnici su istakli potrebu za suradnjom na sljedećim područjima;

- a) razmjeni iskustva i stručnog znanja na području protuminskog djelovanja u regiji,
- b) poticanju regionalnog pristupa u planiranju programa razminiranja,
- c) poticanju regionalnog pristupa u prikupljanju novčanih sredstava za protuminsko djelovanje,
- d) razmjeni iskustva i stručnog znanja na polju obučavanja pirotehničara i upravljačkog osoblja na području protuminskog djelovanja,
- e) razmjeni podataka o ispitivanju novih tehnologija u razminiranju,
- f) postizanju zajedničkih standarda i postupaka akreditacije na polju razminiranja u regiji Jugoistočne Europe.

Ovakav pristup predstavlja značajan napredak, no u projektu regionalne suradnje treba ići i korak naprijed; osmisliti viziju zajedničkog djelovanja, odrediti zajedničke ciljeve djelovanja. Samo takvim pristupom može se osigurati učinkovita i uspješna regionalna suradnja.

3. Osnove modela protuminskog djelovanja u Jugoistočnoj Europi

Navedene inicijative, sporazumi i organizacije uspostavljaju početni okvir za izgradnju modela subregionalne suradnje u području protuminskog djelovanja. Također je vidljivo da područje Jugoistočne Europe postaje strateški prioritet Europske unije, koja je spoznala da je bez stabilnosti u tom dijelu Europe ugrožena i njena dugoročna stabilnost.

Identificirane potrebe protuminskog djelovanja u jugoistočnoj Europi, postojeće organizacije, inicijative, aktivnosti predstavljaju temelj za stvaranje jedinstvenog pristupa protuminskog djelovanja.

Kako postaviti viziju protuminskog djelovanja u Jugoistočnoj Europi? U ovom trenutku postoje dvije mogućnosti. Ottawska konvencija obvezuje sve potpisnice da razminiraju svoje zemlje do 2010. godine. U odnosu na tu obvezu možemo razviti dvije alternative;

- a) jugoistočna Europa slobodna od mina do 2010. godine, ili,
- b) jugoistočna Europa oslobođena od posljedica mina do 2010. godine.

U odnosu na velik broj i neeksplodiranih ubojnih sredstava u regiji (oko 5,5 milijuna) realniji je pristup b. On podrazumijeva da će se od djelovanja mina i neeksplodiranih ubojnih sredstava osloboditi prostori i objekti značajni za gospodarski razvoj, kako mine i neeksplodirana ubojna sredstva ne bi predstavljali ograničenja za gospodarski i društveni razvoj. Zagađene površine koje nisu u važnim prioritetima korištenja i nemaju značajnijeg utjecaja na gospodarski i društveni razvoj, bile bi ograđene i stanovništvo bi bilo upozoreno na opasnosti koje dolaze s tih površina. One bi se kasnije razminirale po listi prioriteta i u odnosu na raspoloživa financijska sredstva. Ovaj pristup podrazumijeva i potrebnu edukaciju i upozoravanje stanovništva na opasnosti koje proizlaze s tog prostora, te rješavanja potreba minskih žrtava i njihovih obitelji.

Uspjeh u realizaciji tako postavljene vizije ovisiti će o mogućnosti nacionalnih programa protuminskog djelovanja da prihvate njenu realizaciju. Zato je vrlo važno dati potporu postojećim centrima za razminiranje, pomoći u razvoju do kraja ne izgrađenih centara, odnosno razviti centre u država gdje ne postoje.

Treba razviti aktivnosti protuminskog djelovanja kojima ćemo smanjiti patnje izazvane minama i smanjiti učinak koje one imaju na ljude i zajednice.

Najbolji način za postizanje optimalnog modela je uspostava "Centra za regionalnu koordinaciju". Taj bi centar trebao biti utemeljen u jednoj od država subregije, a jezgri centra trebaju činiti stručnjaci-profesionalci iz država subregije. Centar bi trebao obavljati sljedeće uloge:

- a) koordinirati izradu, organizaciju i provedbu projekata protuminskog djelovanja koje financira ITF, ali i drugih donatora,
- b) koordinirati zajedničku politiku u izradi zakona, pravilnika i standarda,
- c) koordinirati i standardizirati obuku pirotehničara, menadžmenta svih razina,
- d) koordinirati i usmjeravati izmjenu stečenih znanja, iskustava i procedura,
- e) koordinirati operacije razminiranja, slobodno kretanje radne snage, opreme i sredstava za razminiranje,
- f) istraživati nove tehnologije, te ih testirati u različitim prostorima,
- g) koordinirati sredstva radi postizanja sinergije,
- h) razmjenjivati informacije u svezi s minama i miniranosti,
- i) koordinirati programe brige o minskim žrtvama,
- j) koordinirati aktivnosti obavješćivanja stanovništva o opasnostima koje mine predstavljaju i edukacije o postupcima zaštite od djelovanja mina.

Zaključak

U jugoistočnoj Europi postoji velika javna i politička svijest o problemima miniranosti, posljedicama koje mine i neeksplozirana ubojna sredstva predstavljaju u sigurnosnom, humanitarnom, gospodarskom i ekološkom razvoju.

Civili su najčešća meta stradavanja, onemogućen je povratak ljudi na svoja ognjišta, onemogućena je proizvodnja potrebnih resursa, iako su to prostori siromašni resursima.

Stanovništvo na tim prostorima ima pravo i potrebu na smanjenje opasnosti od mina, uspostavu i održavanje mira, reintegraciju izbjeglica i povratnika, oživljavanje zajednica, obnovu i gospodarski razvoj.

Politiku vezanu za protuminsko djelovanje ili bilo koju drugu temu vezanu za sigurnost nije moguće odvojiti od šireg političkog okvira koji vlada na tom prostoru.

Države u regiji pristupile su organizaciji protuminskog djelovanja. Postoji velika razlika u pristupima i učinkovitosti. Više je prisutna opredijeljenost za protuminsko djelovanje, a manja je stvarna učinkovitost.

Interes svih država u jugoistočnoj Europi zahtijevaju zajedničku aktivnost u procesu protuminskog djelovanja. To nameće potrebu što bržeg regionalnog pristupa kako bi se formirala zajednička politika djelovanja, stvorili zajednički standardi, zakonska regulativa, postavila zajednička obuka, razvijale iste sposobnosti, razvijale i koristile zajedničke procedure, stvorio zajednički nastup u traženju financijskih sredstava.

Međunarodna zajednica, posebno Europska unija, treba pružiti potporu realizaciji zajedničkih aktivnosti u procesu protuminskog djelovanja jugoistočne Europe, koja se treba očitovati kroz stvaranje političkih pretpostavki, stvaranje sposobnosti, te pomoći u financijskim sredstvima.

Literatura

CD ROM "LAND MONITOR REPORT 2000 – Toward a mine-free world", International campaign to ban landmines.

Sporazum o osnivanju vijeća za koordinaciju protuminskog djelovanja u jugoistočnoj Europi, potpisan u Zagrebu, studeni 2000. godine.

Žunec, Ozren, *Planet mina*, Strata istraživanja, Zagreb, 1997.

Summary

Mines represent by far one of the most significant security, humanitarian, environmental, economic and development problems of the international community. Areas covered with mines have direct and indirect impact on a community, manifested in a huge number of civilian casualties, the population's health, losses in livestock, arable land, supplies, production and trade, constant fear and threat, resumption of animosity, distrust and intolerance. Despite increasing security, humanitarian, environmental, economic and development problems caused by mines, still there hasn't been created a uniform and generally accepted model of counter-mine activities. In the 21st century this will represent an imperative which the international community will have to solve in joint efforts with different areas around the world. Realizing the necessity of such endeavors, the author deals with the basic social-political consequences of having the territory covered with mines. He furthermore points at the prospects of solving the problems related to mines in the countries of South-Eastern Europe and suggests a possible model of subregional cooperation.

međunarodna suradnja	2,54
regionalna suradnja	2,22

Stoga je kao veća sigurnost za stanovništvo u ovom području...
 iako je u ovom području u 1997. godine...
 vjerojatno nastala sigurnost. To pokazuje...
 dokument...
 međunarodna suradnja...
 regionalna suradnja...
 međunarodna suradnja...
 regionalna suradnja...
 međunarodna suradnja...
 regionalna suradnja...
 međunarodna suradnja...
 regionalna suradnja...

1. Goršeta, D., "Public Opinion and the National Security of Slovenia", in: *Journal of Peace and Conflict Studies*, vol. 1, no. 1, 1997, pp. 1-10.
 2. GOMAS, DRC, Ljubljana, 1999, str. 102, Prevedeno s hrvatskog jezika.